

RAD NA POVIJESTI ŠKOLSTVA I PEDAGOGIJE U HRVATSKOJ

U posljednje su vrijeme uglavnom izvršene pripreme za istraživački rad i pisanje cjelovite »Povijesti školstva i pedagogije u Hrvatskoj«, koja bi, u pet knjiga, imala da obuhvati razvitak školstva i prosvjetnog života, od prvih početaka pismenosti kod Hrvata do danas. Nosilac toga je Hrvatski školski muzej u Zagrebu, pri kome je formirana i redakcija, a inicijativu za taj rad prihvatili su i društveni faktori u zemlji, smatrajući ga korisnim i neodgodivim. Na ovom se poslu već uspjelo okupiti tridesetak suradnika — poznatih povjesničara i drugih pedagoških i prosvjetnih radnika — koji su se i dosad bavili poviješću školstva i bili aktivni sudionici u našem prosvjetnom životu.

U prošloj godini pripreme su se u prvom redu odnosile na razradu koncepcije čitavog toga rada, izradu projekta za pojedine knjige odnosno razdoblja, metodologiju rada, upoznavanje s dosadašnjom historiografijom, evidentiranje i prikupljanje izvorne građe i okupljanje suradnika.

Premda je prosvjetni i kulturni razvitak integralni dio općeg historijskog kretanja nekog naroda, ipak u pojedinim oblastima života, pa i u oblasti školstva i prosvjete, postoje ključni momenti, koji poput kamena međaša označavaju pojedine etape toga razvitka. Prema toj specifičnosti određena je i periodizacija razvitka školstva, pedagoške teorije i prakse u Hrvatskoj, ovako:

I knjiga obuhvatila bi najstarije razdoblje hrvatske povijesti, tj. od doseljenja Hrvata, prve pismenosti i prosvjete, kasnije crkvenog te svjetovnog školstva (plemičke, gradske itd. škole), ilirizam i borbu za narodnu školu na hrvatskom jeziku do prvog školskog zakona 1874. godine.

II knjiga obradila bi razdoblje od 1874. do 1918. godine, dakle doba karakteristično i za intenzivni razvitak pučkog školstva, srednjih i visokih škola, i borbu za svjetovnost odgoja, obrazovanje i oslobođenje ispod utjecaja crkve i klera, izgradnju narodne škole i pedagogije, okupljanje učitelja, profesora i svih progresivnih snaga oko naprednoga učiteljskog pokreta, osnivanje stručnih institucija (Hrvatskog pedagoško-književnog zbora) i profesionalno-staleških organizacija (Savez hrvatskih učiteljskih društava, Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora), zaklada i zadruga, putem kojih su se povezivali i s drugim naprednim snagama u tada razjedinjenim krajevima Hrvatske, drugim jugoslavenskim i slavenskim narodima ovog dijela Evrope.

III knjiga obuhvatila bi razdoblje zajedničkog života u monarhističkoj Jugoslaviji, kada školstvo u Hrvatskoj zapravo stagnira, a u izvjesnom smislu i nazaduje (ukidanje viših narodnih škola i opetovnica); školstvo i društvene organizacije prosvjetnih radnika opterećene svim tadašnjim političkom trzavicama, neriješenim nacionalnim, ekonomskim i socijalnim problemima; predrevolucionarno razdoblje okupljanja naprednih snaga; prodiranje modernih pravaca pedagoške teorije u odgoj i obrazovanje i njihovo reflektiranje u pedagoškoj praksi (radna škola, kulturna pedagogija itd.).

IV knjiga trebalo bi da obradi razdoblje II svjetskog rata, vrijeme relativno kratko ali značajno s obzirom na situaciju u kojoj se našlo školstvo pod okupacijom na anektiranim i okupiranim teritorijima Hrvatske: njemačko, talijansko i mađarsko školstvo u Hrvatskoj; odgojno-obrazovnu politiku NDH, otpor

odgojno-obrazovnoj ideologiji fašizma u redovima prosvjetnih radnika, omladine i roditelja; rad škola i prosvjetno djelovanje u NOB-u i socijalističkoj revoluciji pod rukovodstvom organa i organizacija NOP-a.

V knjiga obuhvatila bi poslijeratno školstvo do danas u cjelini i po granama, karakteristično po eksplozivnom i kvantitativnom rastu, sa svim pozitivnim koracima i devijacijama na putu izgradnje jedinstvenoga školskog sustava, odnosno novoga socijalističkog odgoja i obrazovanja, s obzirom na tendence društvenog razvoja, znanstvena i tehnička dostignuća u zemlji i svijetu.

Zašto se pristupilo ovom zamašnom i društveno odgovornom poslu?

Kao što je poznato, iz oblasti odgoja i obrazovanja imamo zapravo dva pregleđa školskog i prosvjetnog života u Hrvatskoj i to: »Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj« u redakciji dra D. Frankovića, Zagreb 1958. godine¹ i »Sto godina rada Hrvatskog pedagoško-književnog zbora« u redakciji: Franković, Ogrizović, Pazman, Zagreb 1971. godine.² Svaka od tih knjiga, s obzirom na svoju namjenu, čini izvjesnu cjelinu i daje presjek razvitka školstva i pedagoške misli u određeno vrijeme i u pojedinim krajevima Hrvatske, koji su živjeli pod raznolikim uvjetima političkoga i državnog života. Zahvaljujući autorima, prva je knjiga služila, a i danas još korisno služi, i kao udžbenik u srednjim, višim i visokim nastavničkim školama i fakultetima, i kao priručnik onima koji se bave proučavanjem školskih i prosvjetnih pitanja. No, to je još uvijek malo i nedostatno da bi moglo nadomjestiti potpuniji i cjelovit prilog jedinstvene povijesti hrvatskog naroda i drugih naroda i narodnosti u Hrvatskoj iz oblasti bogata prosvjetnog i kulturnog života pod vrlo složenim i različitim povijesnim uvjetima.

Ostali se radovi uglavnom odnose na obradu pojedinih škola i drugih prosvjetnih institucija u obliku spomenica, godišnjaka i slično, npr.: Spomenica Sveučilišta u Zagrebu;³ Zbornik Klasične gimnazije u Zagrebu;⁴ Spomenica varaždinske gimnazije od 1636–1936;⁵ gimnazija u Zagrebu, Vinkovcima, Koprivnici, Dubrovniku, Ogulinu; učiteljske škole u Osijeku, te mnogih, osobito najstarijih osnovnih škola i drugih obrazovnih ustanova. Obrađivane su i grupe škola: Povijest i razvitak viših pedagoških škola u Hrvatskoj,⁶ Srednje stručne

¹ Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, itd. Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1958, 542 str. U redakciji D. Frankovića, napisali Dragutin Franković, Ljubica Godler, Ljubica Lončar, Mihajlo Ogrizović, Dragutin Pazman i Antun Tunkl.

² Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, izd. Pedagoško-književni zbor, Zagreb 1971, 608 str. U redakciji D. Frankovića, M. Ogrizovića i D. Pazmana, obradili: Vesna Bačić, Marija Bratanić, Deziderija Braun-Bosnar, Alojz Cotić, Dragutin Franković, Milivoj Gabelica, Nada Gollner, Mihajlo Ogrizović, Dragutin Pazman, Branko Pleše, Fran Stimac, Antun Tunkl, Ante Vukasović i Tomo Žalac.

³ Spomenica u povodu proslave 300 godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, knj. I i II, Zagreb 1969, 727 str.

⁴ Zbornik naučnih i književno-umjetničkih priloga bivših daka i profesora Klasične gimnazije o 350 godišnjem jubileju 1607–1957, Zagreb 1957.

⁵ Spomenica Varaždinske gimnazije, 1636–1936, Varaždin 1947.

⁶ *Josip Demarin*, Povijest i razvitak viših pedagoških škola u Hrvatskoj, Zagreb 1954.

i umjetničke škole u Hrvatskoj,⁷ a također regionalno: o školstvu u Dalmaciji,⁸ Istri⁹ i Slavoniji.¹⁰ Ali je to sve parcijalno, fragmentarno i može poslužiti samo kao građa u historijskom prikazu cjelokupnog razvitka pedagoške teorije i prakse, školstva i drugih oblika odgojno-obrazovnog i prosvjetnog djelovanja. Zato radeci na potpunoj sintezi prosvjetnoga i školskog života, znači ujedno dati vrijedan i kompletan prilog općoj nacionalnoj povijesti hrvatskog naroda i drugih naroda i narodnosti Hrvatske.

Kada se upitamo čega da se pri tom poslu uhvatimo, odnosno na koju dokumentaciju i historijsku građu da se oslonimo, nailazimo na iste poteškoće kao i u drugim oblastima života. Veći dio arhivske građe i starijeg i novijeg doba uništen je ili razbacan po arhivima u zemlji ili u susjednim zemljama, s kojima su pojedini krajevi Hrvatske bili u prošlosti povezani različitim oblicima političkoga, upravnog i državnog života. Vrijedno je naglasiti da zahvaljujući pojedincima, entuzijastima učiteljima i profesorima iz druge polovice 19. stoljeća i njihovim stručnim i staleškim organizacijama, imamo iz toga doba sačuvanu najpotpuniju povijesnu dokumentaciju. Tada su osnovane i institucije koje su se tim bavile: Pedagoška knjižnica, prva ustanova toga karaktera na Balkanu, Pedagoški arhiv i Hrvatski školski muzej. Tada je bila bogata i pedagoška periodika učitelja i profesora Hrvatske: *Napredak*, *Nastavnički vjesnik* i drugi časopisi i listovi, te brojne spomenice i godišnjaci škola i društvenih organizacija učitelja i profesora. Dragotjeni je izvor koji se ne može mimoići: »Građa za povijest školstva Hrvatske i Slavonije«¹¹ koju je u 11 knjiga prikupio i uredio tadašnji školski nadzornik Antun Cuvaj s brojnim suradnicima. Iako je ta »Građa« još uvijek nepotpuna i pišama na osnovi tadašnjeg dostignuća građanske historiografije, može vrlo dobro poslužiti sadašnjim i budućim povjesničarima. Razdoblje između dva rata zaostaje u pogledu prikupljenosti i sredenosti arhivske građe zbog višekratnog upravno-administrativnog pregrupiranja, političke i organizacione nejedinstvenosti prosvjetnih radnika i njihovih organizacija, općeg nemara a i svjesnog suprotstavljanja vladajućih režima pozitivnim akcijama u redovima prosvjetnih radnika. Mnoge poteškoće postoje i u obradi školstva i prosvjete u poslijeratnom periodu, zbog razbacanosti i nesredenosti inače vrlo bogate pisane dokumentacije u obliku izvještaja, zapisnika i informacija, statističkih godišnjaka, analiza, dnevnih listova, stručnih časopisa i ostale periodike. Ali za obradu toga razdoblja još su živi mnogi sudionici u pojedinim granama odgojno-obrazovnog rada, koji će u toj dokumentaciji naći ključne dokumente značajne i odlučne za ono vrijeme, za pojedine oblike odgoja i obrazovanja i za cjelinu. Iako se zbog kratkog vremena i subjektivnih razloga ne uspije dobiti ne znam kako objektivna historijska interpretacija, ipak se može dobiti dobro sredena dokumentacija, odnosno cjelovit faktografski prikaz najnovijeg razdoblja.

⁷ Srednje stručne škole i umjetničke škole u SRH, izd. Ministarstva prosvjete NRH, 1950.

⁸ Ivo Perić, Iz naše školske i pedagoške prošlosti iz Dalmacije, Dubrovnik 1971.

⁹ Mate Demarin, Hrvatsko školstvo u Istri između dva svjetska rata, Sisak 1972; Tone Crnobori, Preporod hrvatskog školstva Istre u NOB, Zagreb 1963.

¹⁰ Krunoslav Tkalec, Školstvo Slavonije u 18. i 19. stoljeću, Zagreb 1973.

¹¹ Antun Cuvaj, Građa za povijest školstva Hrvatske i Slavonije, izd. Hrv. pedag.-književnog zbora, II izdanje u 11 knjiga, Zagreb, I-V, 1910; VI i VII, 1911; VIII-XI, 1913.

Slično je, ali još složenije, s obradom školstva i prosvjete u doba drugoga svjetskog rata da bi se sinhronizirano obuhvatilo stanje na anektiranim i okupiranim teritorijima i razvitak prosvjetnog i školskog rada u NOB-u i revoluciji na cjelokupnom teritoriju Hrvatske. Osim dosadašnjeg obrađivanja školstva i prosvjeté na oslobođenim područjima, sve je ostalo praznina u našoj historiografiji i u mnogom pogledu nepoznanica.

Tomo Žalac

ZBORNİK RADOVA: DRUGI SVJETSKI RAT I MIR
MEĐU NARODIMA

Još u rujnu 1970. održan je u Zagrebu međunarodni skup koji je raspravljao o problematici drugog svjetskog rata i mira među narodima. Pokrovitelj toga skupa bio je predsjednik SFR Jugoslavije Josip Broz Tito, a organizirali su ga Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu i Međunarodni komitet za znanstveno proučavanje uzroka i posljedica drugog svjetskog rata u Luxemburgu. Dio materijala s tog skupa objavljen je 1973. godine u izdanju JAZU, pod naslovom »Simpozij drugi svjetski rat i mir među narodima« (kao godina izdanja označena je 1972; urednici su Dušan Čalić i Marko Kostrenčić). Na početku knjige tiskan je Program simpozija, a zatim pozdravni govori predsjednika Sabora SR Hrvatske i predsjednika Počasnog odbora simpozija Jakova Blaževića, potpredsjednika JAZU Franje Kogoja i potpredsjednika Sabora SRH Maksa Bačea. Objavljeni su ovi tekstovi: Eduard Čalić, Luxemburg, Treći Reich i drugi svjetski rat u današnjoj historiografiji, Walther Hofer, Bern, Die Bedeutung des »Weltpolitischen Dreiecks Berlin—Rom—Tokio« für die Entfesselung des zweiten Weltkrieges, Vojmir Kljaković, Beograd, Fenomen njemačke politike prema Balkanu 1940—1941. godine, Bogdan Krizman, Zagreb, Das dritte Reich und Jugoslawien, Ferdo Čulinović, Zagreb, Kako i zašto su osovinke sile raskomadale Jugoslaviju, Dragovan Šepić, Zagreb, Fašistička Italija i drugi svjetski rat, Friedrich Zipfel, Berlin, Hitlers Konzept einer »Neuordnung« Europas, Leon Geršković, Zagreb, Snaga komunističke Jugoslavije — uvjet stvaranja nove Jugoslavije, Ferdo Čulinović, Zagreb, Hitler et la Yougoslavie, Hodimir Sirotković, Zagreb, Narodni ustanak u Jugoslaviji i međunarodno ratno pravo, Vlado Strugar, Beograd, Drugi svjetski rat — iskustvo Jugoslavije, Tone Ferenc, Ljubljana, Aneksionistična in raznarodovalna politika okupatorjev v Sloveniji, Karl Dietrich Bracher, Bonn, Die Speer-Legende, Gojko Nikoliš, Beograd, O ratnim zločinima (prilog diskusiji).

Objavljeni tekstovi vrlo su raznolikog sadržaja i kvalitete. Dok su neki među njima integralni tekstovi referata podnijetih na simpoziju, drugi su saopćenja, dopunjena, proširena i tiskana kao rasprave. Oscilacije u vrijednosti pojedinih tekstova su osjetljive, a isto ih tako ima i u tumačenju određenih povijesnih problema. Vjerojatno je zato na samom početku zbornika i stavljena ograda — ne baš uobičajena u Akademijinim izdanjima: »Uredništvo nije ulazilo u ocjenu na ovome znanstvenome skupu iznesenih mišljenja i stavova autora.« No, usprkos tome mislim da je simpozij opravdao svrhu svoga stručnog rada (zaista